

Tartu Ülikool

Filosoofiateaduskond

Filosoofia ja semiootika instituut

Aina Ambrosius

RAHVASTIKU KASVU REGULEERIMISE MORAALNE ÕIGUSTATUS

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Külli Keerus

Tallinn 2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. Ülevaade rahvastiku probleemist.....	6
1.2. Ülevaade rahvastiku probleemi käsitlemise ajaloost.....	9
2. Inimese heaolu käsitus.....	13
3. Tulevaste põlvkondade heaolu.....	16
4. Inimõigused, vabadused ja võrdsus.....	18
5. Keskkonnamahutavuse argument.....	21
6. Majanduslik ja sotsiaalpoliitiline aspekt.....	26
KOKKUVÕTE.....	31

SISSEJUHATUS

Käesoleva bakalaureusetöö keskmes on planeedi Maa ülerahvastatuse ja loodusliku keskkonna degradatsiooni probleem. Arvestades inimkonna suurust ja kasvutendentse, inimeste tarbimisharjumustega kaasnevat saastet ja looduslike ressursside tarbimist ning maakeral olemasolevaid mitte-lõputuid looduslike ressursside, peetakse ülerahvastatust kriitiliseks probleemiks, mis võib ohustada inimkonna eksistentsi tervikuna. Käesoleva töö eesmärgiks on kaardistada ülerahvastatuse ja rahvastiku kiire kasvu reguleerimisega seonduvad eetilised dilemmad ning analüüsida neile tuginedes sündimuse reguleerimise moraalset õigustatust.

Keskkonnaeetika suunad jaotatakse sageli mitte-antropotsentrilisteks ja antropotsentrilisteks ehk inimkeskseteks suundadeks. Mitte-antropotsentrilised vaatekohad lähtuvad eeldusest, et looduslikul keskkonnal ja selle osadel on inimesest sõltumatu, sisemine väärtus. Inimkesksed suunad seevastu käsitlevad inimest kõigi väärtuste mõõdupuuna. Esiteks võib see tähendada, et inimene on ainus väärtustamisvõimeline olend. Teiseks arusaamaks on, et miski saab olla väärtuslik vaid kui vahend inimeste soovide ja vajaduste rahuldamisel. Ühelt poolt peetakse inimkeskset hoiakut meie keskkonnaprobleemide peamiseks põhjustajaks. Teiselt poolt võib mõningast antropotsentrilisust pidada inimeste puhul loomulikuks ja paratamatuks. (Vaher *jt.* 2008: 7-8)

Sellest jaotusest lähtuvalt võib ka ülerahvastatuse probleemi näha kahest aspektist, antropotsentrilisest või mitte-antropotsentrilisest vaadatuna. Käesolevas töös analüüsin ülerahvastatuse probleemi antropotsentrilisele suunale tuginedes ehk inimkonna heaolu perspektiivist lähtuvalt. Rahvastiku kasvu reguleerimise moraalset õigustatust küsimust on otstarbekam analüüsida inimkonna heaolu kontekstis esiteks seetõttu, et looduslikul keskkonnal endal on oluline osa inimese heaolus ning selliselt võivad paljud teiste liikide ja keskkonna heaoluga seotud küsimused lahenduse leida. Teiseks seetõttu, et lisaks ülerahvastatusest tingitud loodusliku keskkonna probleemidele on küsimusega seotud ka sotsiaalsed, majanduslikud, poliitilised ja inimõigustega seonduvad aspektid, mis kõik omavad mõju inimeste heaolule ning avaldavad kaudselt mõju meid ümbritsevale looduslikule keskkonnale.

Bakalaureusetöö esimeses osas antakse ülevaade rahvastiku eetikast, selle aktuaalsematest probleemidest ja eetilistest dilemmadest ning rahvastiku eetika kesksete käsitluste ajaloolisest kujunemisest ja olulisimatest valdkonda käsitlevatest teoreetikutest.

Käesoleva töö teise osa keskne teema on inimese heaolu ning seda oluliselt mõjutavad tegurid. Tulenevalt asjaolust, et mõiste „heaolu“ käsitlused varieeruvad olenevalt kasutatavast kontekstist, on oluline heaolu mõiste täpsem piiritlemine, millele tuginedes rahvastiku kasvu reguleerimise moraalset õigustatust hinnata. Seejärel analüüsitakse töö kolmandas osas tulevaste põlvkondade heaolu ohustavaid tegureid ning püütakse vastata küsimusele: kas praegusel inimkonnal on moraalne vastutus mõelda ja tegutseda ka tulevaste põlvkondade inimeste heaolu silmas pidades?

Töö neljas osa annab ülevaate rahvastiku kasvu reguleerimise meetoditest, mis jagunevad laiemas laastus sunduslikeks ja vabatahtlikeks ning seejärel analüüsitakse nende meetodite moraalset õigustatust ÜRO elu, vabadust ja heaolu hõlmavate printsiipide raamistikus. Ühelt poolt on sündimuse reguleerimine vastuolus universaalsete inimõigustega. Teisalt jääb siiski küsimus, kas sündimuse reguleerimine võib olla moraalset õigustatud, kui selle motiiviks paljudes arengumaades on elementaarsete ellujäämiseks vajalike vahendite, sotsiaalsete instrumentide nagu haridus ja tervishoid ning turvalisuse tagamine ühiskonna liikmetele. Võib tõstatada küsimuse ka selles osas, kas inimkonnal oleks moraalile ja ratsionaalsusele tuginedes mõttekas loobuda mingitest vabadustest, tagamaks elamisväärtet elu oma lastele.

Käesoleva töö viies osa käsitleb rahvastiku kasvu reguleerimise moraalset õigustatust küsimust keskkonna kandevõime ehk keskkonnamahutavuse käsitlusele tuginedes. Keskkonnamahutavus on mõiste, mis väljendab rahvastiku võimalikku piirmäära maakeral arvestades olemasolevate looduslike ressursside, nende taastootmise ja inimese minimaalseks äraelatumiseks vajalikuga. Seda võib vaadelda ka keskkonna taluvusmäärana. Keskkonnamahutavuse mõiste ümber koondub seoses rahvastiku probleemiga kaks peamist eetilist küsimust. Esiteks, kas tulenevalt piiratud ressurssidest on õigustatud sündimust reguleerida? Teiseks, kas inimkond peaks loobuma teatud hüvedest ja vabadustest, lahendamaks keskkonna kandevõime probleemi?

Bakalaureusetöö viimases osas analüüsitakse ülerahvastatuse ja rahvastiku kiire kasvu mõjusid ühiskonna majanduslikule-, poliitilisele- ja sotsiaalsele keskkonnale, mis kõik otseselt mõjutavad inimeste üldist heaolu ühiskonnas. Samuti püütakse saada vastust küsimustele: kas sündimuse reguleerimine toetudes sotsiaalmajanduslikele näitajatele on moraalselt õigustatud ning kas sündimuse soodustamine või piiramine kasutades regulatiivseid meetmeid on eetiliselt erineva kaaluga?

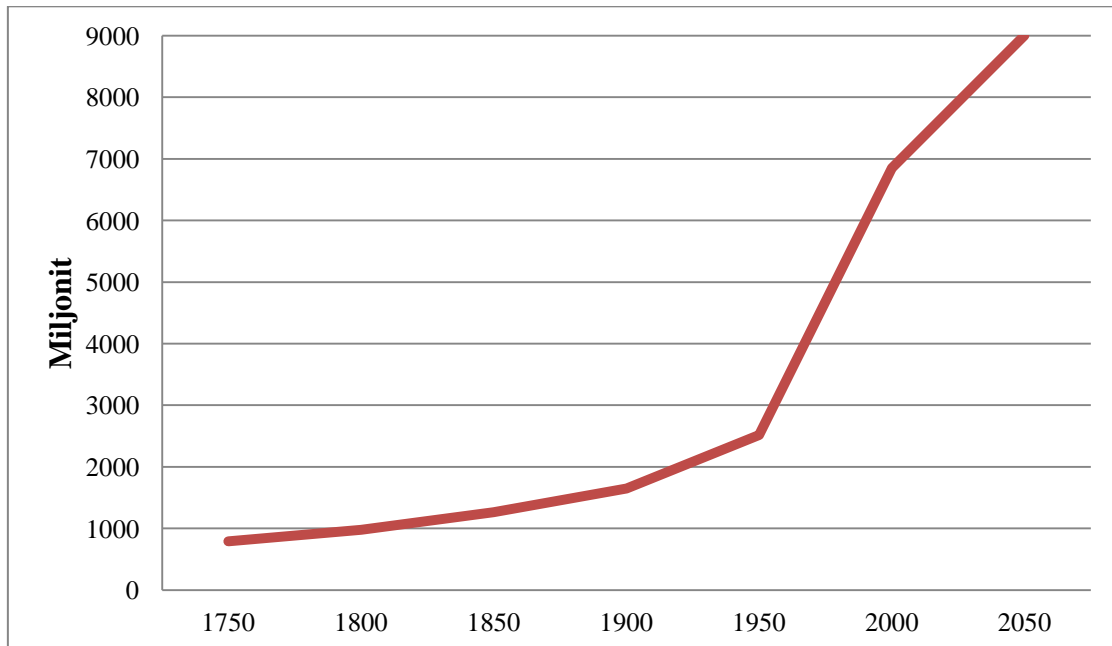
Käesolevas töös ei käsitleta konkreetse riigi või regiooni rahvastiku probleeme süvitsi, kuna need on piirkonniti kardinaalselt erinevad ning sõltuvad vastava ühiskonna sotsiaalsetest, majanduslikest, poliitilistest ja keskkonnavalastest huvidest ning eripäradest. Samadel põhjustel ei ole töös vaatluse all immigratsiooniga seonduvad probleemid, mis samuti regiooniti varieeruvad. Töös ei käsitleta pikemalt ka rahvastiku reguleerimise moraalset õigustatust religioosse eetika taustal, ehkki eraldiseisva teemana on see äärmiselt huvitav. Uuringu “The Global Religious Landscape” 2010. aastal avaldatud andmete kohaselt kuulub 84% maailma elanikkonnast mingisugusesse usurühmitusse. Siinkohal võib tõstatada küsimuse, kas empiirilisel tõendatud vajadus reguleerida rahvastiku kasvu kaalub üles religioosest moraalist tulenevad printsiibid või ei peaks inimene end nii-öelda jumala positsioonile asetama ja laskma asjadel kulgeda omasoodu.

1. ÜLEVAADE RAHVASTIKU PROBLEEMIST

Rahvastiku probleemi ülevaate osas toetun suuresti väljaandes “Encyclopedia of Bioethics” Donald P. Warwicki (1995) poolt koostatud informatiivsele artiklile “Population Ethics”.

„Rahvastiku probleem“ on laialt levinud ja pikka aega kasutusel olnud sõnapaar ning seda võib käsitleda kahel erineval viisil. Esiteks viidatakse rahvastiku probleemile kui planeedi Maa ülerahvastatusele ja rahvastiku liiga kiirele kasvule, mis võib põhjustada raskusi inim- ja looduskeskkonnale. Ülerahvastatuse negatiivseteks tulemiteks on üleüldine vaesumine, näljahäda, õhusaaste, inimeste kehv füüsiline tervis, põud, rohkem lapsi kui suudetakse harida riiklikus haridussüsteemis, ülerahvastatud linnad jne. (Warwick 1995: 2035)

Alljärgneval joonisel on kujutatud maailma rahvastiku kasvu 18. sajandi keskpaigast, mil sai alguse industrialiseerimine ning inimtegevusest tulenev mõju looduslikule keskkonnale hakkas võrreldes eelneva perioodiga muutuma. Erinevate andmete väitel on maailma rahvaarv aastaks 2050 ületanud 9 miljardi piiri.

Joonis 1. Maailma rahvastiku kasv (Desenvolupament Sostenible kodulehekülj)

Teiseks viidatakse rahvastiku probleemile, kui teatud riigi või regiooni rahvaarv on väiksem soovitud määrast ja kahanev, mis võib omakorda kahjustada riigi majanduslikku, sotsiaalset või poliitilist heaolu. Väikese rahvaarvuga ühiskondades on tihti probleemiks ka

rahvastiku vananemine, mis on tingitud keskmise eluea tõusust ja töajulise elanikkonna vähenemisest. (Warwick 1995: 2035)

Rahvastiku eetika aluseks on moraaliprintsiibid ja empiiriline andmestik. Rahvastiku poliitikaid kujundavad ja eetilisi hinnanguid andvad analüüsid peavad arvestama mõlemaga. Märkimisväärseim inimõigusi hõlmav rahvastiku eetika normatiivne raamistik, mis on aktsepteeritud enamike riikide poolt, on ÜRO elu, vabadust ja heaolu hõlmav deklaratsioon (ÜRO Inimõiguste Ülddeklaratsioon). Vastavalt selles deklaratsioonis sisalduvatele moraaliprintsiipidele kujundatakse sündimuse kontrolli, migratsiooni ja pagulust käsitlevaid strateegiaid. (Warwick1995: 2033)

Ülerahvastatuse ja rahvastiku kasvu probleemi eetiline analüüs tugineb seega poliitilistele-, keskkondlikele-, sotsiaalsetele- ning majanduslikele empiirilistele andmetele ja väärtustele, inimõigusi hõlmavatele moraaliprintsiipidele ning teooriatele, mille keskmes on inimkonna poolt loodavate tingimuste ohustav mõju väärtussüsteemidele. See tähendab, et iga väide, mis viitab rahvastiku probleemile sisaldab endas mingisuguste väärtuste eest seismist, olgu selleks siis majanduslikud, keskkondlikud või moraalsed väärtused. (Warwick 1995: 2035)

Rahvastiku kiire kasvu teemaline debatt hõlmab mitmeid suuremaid probleeme ja nendega seotud eetilisi dilemmasid. Aktuaalsemaid neist on detailsemalt analüüsitud käesoleva töö järgnevates osades, kuid siinkohal on esitatud põgus ülevaade võtmeküsimustest. Esiteks, loodusliku keskkonna degradatsioon, mille olulisim küsimus hõlmab rahvastiku säilitamist keskkonnamahutavuse raames. Kas sündimuse kahandamine tuginedes keskkonnamahutavuse argumendile kaalub üles indiviidide vabaduse otsustada iseseisvalt oma järelkasvu üle? Lisaks veel küsimus, mismoodi inimkond väärtustab looduslikku keskkonda ning kas inimkonnal on kohustus seda hoida ja säilitada. Kas looduslikul keskkonnal on vaid instrumentaalne väärtus rahuldada inimkonna vajadusi ning inimkond peaks looduslikust keskkonnast hoolima vaid niivõrd kui see on vajalik inimkonna säilimiseks? Teisisõnu on debati keskmes küsimus selle kohta, kas keskkonda nähakse ennekõike materiaalse kasu allikana või on sel ka teisi väärtusi, näiteks esteetilisi, mis kohustab inimkonda selle eest hoolitsema.

Järgmise probleemina võib välja tuua majanduslike ja keskkondlike väärtuste üleskaaluvuse küsimuse poliitilistes ja majanduslikes otsustusprotsessides. Kas inimkonnal on

õigus majanduslikest huvidest lähtudes ekspuuteerida järjest enam looduslikke ressursse mittejätkusuutlikult, seades selliselt ohtu inimkonna eksistentsi pikemas perspektiivis?

Võtmeküsimuseks on ka suurima rahvastikukasvuga arengumaade sotsiaalsed probleemid. Kuivõrd sündimus on seotud üldise haridustaseme, naiste õiguste ja isikuvabadustega ühiskonnas. Mida rohkem on naistel võimalusi valida alternatiivsete hüvede vahel, seda madalam on sündimus ühiskonnas. Arengumaade kontekstis on seega küsimuseks, kas sündimuse sunduslik või vabatahtlik reguleerimine on õigustatud, kui selle eesmärgiks on laiema hulga inimeste sotsiaalse heaolu suurendamine läbi alternatiivsete võimaluste pakkumise.

Kõigi nende probleemide keskmes olevad väärtuseelistused ei kattu omavahel ning tuginevad erinevale faktilisele andmestikule. Keskkonnateadlased seisavad enamasti vaate eest, et rahvastiku suurust peaks hoidma keskkonnamahutavuse raames ning lähtuvad valdavalt keskkonna reostust, inimeste tarbimisharjumusi ja inimkonna säilimist käsitlevatest andmetest, väärtustades looduslikku keskkonda, inimkonna tervist jne. Samas majandusteadlaste ja politoloogide fookuses on tihti peale sündimuse ja majanduskasvu seost kinnitavad andmed, kusjuures väärtustatakse ühiskonna majanduslikku ja poliitilist võimekkust ja tugevust.

Otsides vastust küsimusele, kas sündimuse reguleerimine ja rahvastiku kasvu kahandamine on moraalselt õigustatud, tuleb kindlasti arvestada kõikide olulisemate teemasse puutuvate aspektidega. Sellest tulenevalt on käesolevas töös rahvastiku küsimuste puhul tuginetud teoreetikutele, kelle vaated esindavad erinevate aramusgruppide ja osapoolte huve.

Esiteks tuginen rahvastiku uuringute professori Paul R. Ehrlichi ja bioloog Anne Ehrlichi teosele “The Population Explosion”. Nende arvamuse kohaselt peaks piirama rahvastiku kasvu, kuna ülerahvastatuse ning inimkonna tarbimus ja käitumisharjumuste tagajärjed võivad olla drastilised, seades ohtu loodusliku keskkonna ja inimkonna säilimise tervikuna. Teiseks tuginen majandusteadlase Julian L. Simoni käsitlusele teoses “Population Matters”. J. L. Simon propageerib rahvastiku kasvu ning väidab, et elu maakeral muutub järjest paremaks arvestades inimeste elu kvaliteeti, tervist, üldist heaolu, keskkonna puhtust ning eelkõige inimeste loomingulisust ehk võimet avastada ja leiutada ning lahendada probleeme. Ning kolmandaks tuginen ökoloog Garrett Hardini esseele “The Tragedy of the Commons”, mis hoiatab ülerahvastatusega seotud ohtude eest ning eelkõige iga üksikindiviidi nii-öelda süütute tegude summa tagajärjena tekitatud kahjust looduslikule keskkonnale.

Samuti on välja toodud mitmeid teisi teoreetikuid ja nende seisukohti ülerahvastatuse ning rahvastiku kasvu küsimuses.

Enne põhiteemani jõudmist annan aga järgnevas osas ülevaate, kuidas on ajalooliselt rahvastiku probleemiga seonduvat käsitletud.

1.2 ÜLEVAADE RAHVASTIKU PROBLEEMI KÄSITLEMISE AJALOOST

Ajaloos on rahvastiku kasvu või kahanemise probleemi vaadeldud mitmeti, lähtudes riigi või regiooni majanduslikust, sotsiaalsest ja poliitilisest heaolust. Rahvaarvu on peetud liiga väikeseks või suureks olenevalt riigist ning selle prioriteetidest. Antiikajast kuni 18. sajandi alguseni soositi valdavalt rahvastiku kasvu, suurendamaks riigi majanduslikku ja poliitilist võimekust ning kui mingis piirkonnas tekkis ülerahvastatuse probleem, mida esines harva, kasutati selle lahendamiseks inimeste saatmist kolooniatesse. Rahvaarvu soovimatult kiiret kasvu on hakatud suureks probleemiks pidama alles viimase kahe sajandi jooksul, mis lisaks sotsiaalsetele ja majanduslikele probleemidele ohustab ka looduslikku keskkonda. Leitakse, et liiga paljude inimeste eksistents maakeral võib põhjustada raskusi ja katastroofe kogu planeedile tervikuna ning seeläbi seada ohtu inimkonna püsimise. See omakorda on aktuaalseks muutnud rahvastiku optimaalse suuruse teema.

Rahvastiku probleemi ajaloolise käsitluste kohta on väga head ülevaated andnud William Petersen (1995) ja Clark Wolf (2001), kelle käsitlustele töös ka tuginen. Peterseni kohaselt tõstatati rahvastiku optimaalse suuruse küsimus algelt Vana-Kreekas, kus püüti kasutada meetmeid vältimaks rahvastiku liigset kahanemist. Ideaalses linnriigis elas Platoni käsitluse kohaselt 5040 inimest. Kui rahvastik kasvas märkimisväärselt üle nimetatud optimumi, pidi ühiskond rajama kolooniaid, kuhu elanikke saata hoidmaks rahvastiku arvu stabiilsena. Arvati, et kiire juurdekasv võib põhjustada linnriigi elanike vaesumist, mis omakorda loob aluse mässumeelsusele ja kurjusele ning kahandab ühiskonna heaks toimimiseks vajalike moraalsete standardite järgimist. (Petersen 1995: 2040)

Vana-Roomas kasutati meetmeid, mis soosisid perekonda ja sündimuse tõusu. Leiti, et seeläbi suudetakse ära hoida ka moraalsuse langust ühiskonnas. Augustuse ajal kehtisid

määrused, mis karistasid abielurikkumist ja tsölibaati ning tunnustasid viljakaid abielupaare. (Petersen 1995: 2041)

Petersen peab oluliseks tuua Itaalia hilisemast perioodist (umbes 1224-1274) välja katoliiklasest filosoofi Aquino Thomase käsitluse. Kui varem peeti rahvaarvu reguleerimist riiklikul tasandil õigustatuks, siis Aquino Thomas väitis, et sündimuse reguleerimine ei ole moraalselt õigustatud. Kristlaste vahelise abielu eesmärk ei ole järglaste saamine vastavalt ettekirjutustele, vaid püha on abielupaari vaimne side ning hea suhte üheks funktsiooniks on järelkasv. See kristliku moraa li seisukoht on tänaseni laialdaselt levinud paljudes religioossetes kultuuriruumides. (Petersen 1995: 2041)

Peterseni järgi soositi valdavalt ka varauusajal rahvastiku kasvu ning rakendati sündimuse kasvu soosivaid meetmeid. Nende peamisteks põhjusteks olid riikide majanduslikud- ja poliitilised huvid ning sõjalise tugevuse edendamine. Kui mingis riigis tõusis esile ülerahvastatuse probleem, lahendati see inimeste saatmisega kolooniatesse, kus neil oli võimalus edendada sealset heaolu ja sõjalist tugevust. (Petersen 1995: 2041)

Prantsuse 18.sajandi filosoofide seas domineeris arvamus, et rahvastiku kasvu tuleks stimuleerida ühiskonna üldise heaolu nimel. Voltaire'i (1694-1778) vaate kohaselt oli rahvastiku kasvu soovituslikuks määraks 5% ühe sajandi jooksul. Filosoof Jean-Jacques Rousseau vaated olid rahvastiku kasvu soosimise osas lausa nii äärmuslikud, et ta soovitas perekonnaseadust kohandada selliselt, et abikaasad, kes on saanud riiklikku laenu pere soetamiseks, kuid ei ole teatud perioodi jooksul järeltulijaid saanud, tuleks riigi poolt lahutada. (Petersen 1995: 2041)

Rahvastiku kasvus hakkasid aga probleemi nägema kaks autorit, kelle kesksed seisukohad, ehkki üksteisest erinevad, on tänaseni rahvastiku kasvu küsimuses aktuaalsed. Need on Antoine-Nicolas, Marquis de Condorcet (1743-1794) ja Thomas Robert Malthus (1766-1834), kellede käsitlustest annab huvitava ülevaate Clark Wolf oma essees "Population".

Juba 1793. aastal väitis Marquis de Condorcet oma essees "Sketch for a Historical Picture of the Progress of the Human Mind" (1793), et teaduse ja meditsiini kiire areng aitab suurel määral parandada inimeste üldist heaolu ning viib keskmise eluea tõusuni, mis omakorda põhjustab rahvastiku kiiret kasvu. Rahvastiku drastiline kasv on aga potentsiaalseks ohuks saavutatud üldisele heaolule, sest inimkond ületab elamiskulude vahendid. See tähendab, et

iga üksiku indiviidi käsutuses oleva keskmise toimetulekuks vajaliku ressursi määr kahaneb ehk teisisõnu kaasneb ülerahvastatusega ühiskonna liikmete üldine vaesumine ja sotsiaalsete tagatiste vähenemine, mis omakorda võib tõenäoliselt põhjustada ka moraalsuse langust ühiskonnas. (Wolf 2001: 363)

Condorcet soovitas kriitilise pilguga üle vaadata ning analüüsida eelarvamustele uskumustele tuginevad karmid moraaliprintsiidid, mis keelavad sündimust kontrollida. Igal indiviidil peaks olema õigus iseseisvalt ja vabalt otsustada oma järelkasvu üle. Autor rõhutas, et inimkonnal on kohustus ka tulevaste põlvkondade ees ning seejuures mitte ainult kohustus võimaldada neile eksistentsi, vaid säilitada ja luua eeldused veel sündimata inimeste õnnelikuks eluks. Inimkonna eesmärgiks peaks olema üldise heaolu edendamine ühiskonnas läbi teadmiste arendamise ning naistele võrdsete õiguste tagamise, mis omakorda aitab pidurdada rahvastiku kiiret kasvu. Primaarne ei tohiks olla kontrollimatu rahvastiku juurdekasv, nagu näeb ette religioosne moraal, vaid pigem vastutustundlik ja ratsionaalne mõtlemine ning tegevus, mis võimaldab luua nii endale kui ka järglastele eeldused õnnelikuks eksistentsiks. (Wolf 2001: 363-6)

Condorcet' seisukoha, et teadmiste arendamine ja naistele võrdsete õiguste tagamine aitab kahandada sündimust, kasuks räägib ka Gary Beckeri ja H. G. Lewise poolt 1976. aastal läbiviidud uurimustöö¹. Selles väidetakse, et arenenud maades on sündimus madalam, kuna lapse saamine on justkui üks võimalik alternatiivne hüve teiste seas. Ratsionaalsed vanemad langetavad optimaalseid otsuseid, mis tõenäoliselt on kasulikud nii vanematele kui ka lapsele. Seevastu kõrge sündimusega arengumaades, on laps pigem vanema heaolu tagamise vahend vanemas eas. Beckeri ja Lewise uurimus kinnitab, et mida kõrgem on haridustase, töötamise võimalused ja naiste autonoomia ühiskonnas, seda väiksem on sündimus ning vastupidi, mida kehvemal järjel on sotsiaalne ja majanduslik heaolu, seda suurem on sündimus ning ühtlasi ka suremus naiste ja laste seas. Seega kinnitab uurimus Condorcet' käsitlust. (Wolf 2001: 368-370)

Condorcet'le vastandliku vaatega oli inglise poliitökonoomia professor Thomas Robert Malthus, kelle käsitluse kohaselt ei ole sündimuse kontrollimine religioossetest moraaliprintsiipidest taganemise kaudu õigustatud. Ta kirjutas oma essee "Essay on the Principles of Population" (1798) vastusena Condorcet' tööle. Malthus arvas, et inimkonna

¹ „Interaction between the quantity and quality of children,“ – The Economic Approach to Human Behavior. Chicago, 1976

teadmiste arendamine ja naistele võrdsete õiguste tagamine ei suuda vajalikul määral piirata rahvastiku kiiret kasvu, kui see on jõudnud kriitilise tasemeni. Tema vaatluste põhjal kahekordistus rahvaarv loomulikes tingimustes kord iga generatsiooni jooksul.

Malthus väitis, et rahvastiku kiirest kasvust ja ülerahvastatusest tulenev vaesus, nälg ja sõjad pidurdavad rahvastiku kasvu iseenesest ning kõige tõhusamalt. Ta nimetas seda protsessi rahvastiku kasvu dünaamikaks, mille kohaselt sündimus kasvab seoses inimeste elatustaseme tõusuga ühiskonnas. Rahvastiku kiire kasv omakorda jõuab teatud hetkel faasi, kus ühiskonna liikmetel ei jätku enam elatumiseks piisavalt vahendeid ja ressursse ning see seab iseenesest limiidi rahvastiku kasvule. Rahvastiku kasvu dünaamikas väljendub teatud tsirkulaarsus, kus kiirele kasvule järgneb vaesusest, näljast ja sõdadest tingitud rahvastiku kahanemine ning sellele järgneb taaskord rahvastiku kasv. (Wolf 2001: 363-364)

Rahvastiku kasvu probleemi käsitlevas essees tõi Malthus välja kaks rahvastiku kasvu kontrollmehhanismi. Esimeseks mehhanismiks on ennetav kontroll, mille põhjustab vooruslik abielu edasilükkamine. Indiviid, kes lükkab perekonna soetamist edasi, kuni on suuteline seda majanduslikult ülal pidama, on motiveeritud ja töötab produktiivselt õhutatuna sugutungist ning panustab selliselt suuresti ka ühiskonna arengusse. Just seepärast oli Malthus esialgu Condorcet' soovitatud sündimuse kontrolli vastu, kuna see piirab indiviidi seksuaalsust ning seega tema suutlikust olla kasulik ühiskonnale tervikuna. Teise rahvastiku kontrollmehhanismina nimetas Malthus positiivset kontrolli, mille tingib liiga suure rahvastiku kasvuga kaasnev ressursside puudus, mis põhjustab nälga, haigusi või sõda ning sellest tulenevalt kahaneb rahvastik vaesuse ja kannatuste tõttu. (Petersen 1995: 2041-2)

Malthuse teooriast on välja kujunenud tänapäeval keskkonnateadustes rahvastiku küsimustega seotud mõiste keskkonnamahutavus², mis väljendab jätkusuutlikku rahvastiku piirmäära maakeral või mingis kindlas regioonis. Sealjuures arvestatakse olemasolevaid looduslike ressursse, nende taastootmist ja inimese minimaalseks äraelatumiseks vajalikuga. Kui keskkonnamahutavus ületab teatud perioodi jooksul piirmäära, võib järgneda kokkuvarisemine. (Wolf 2001: 365)

Tänapäeval arvestatakse keskkonnamahutavust mõjutavate teguritena ka tehnoloogia arengut, alternatiivseid energiaallikad, kommunikatsioonisüsteeme ja sotsiaalset rahvastiku kontrolli.

² 'carrying capacity of the earth'

Kaasaaegsetest teoreetikutest sarnaneb Malthuse vaade (rahvastiku kasv on osaliselt iseregulatiivne) osaliselt Julian Simoni teoses “Population Matters...” esitatud seisukohaga, et rahvastiku kasvu ei peaks piirama. Teisalt peab Simon mõistet ‘keskkonnamahutavus’ kahemõtteliseks ning väidab vastupidiselt Malthusele, et keskkonnamahutavus suureneb tänu inimeste loominguksusele ja tehnoloogia arengule. Inimesed on võimelised looma järjest uusi, alternatiivseid elatumiseks vajalikke vahendeid. Mida rohkem on inimesi, seda suurem on potentsiaal inimeste heaolu suurendada, seega tuleks rahvastiku kasvu pigem propageerida kui piirata.

Täiesti vastupidisel seisukohal on Paul ja Anne Ehrlich oma teoses “The Population Explosion” ning Garrett Hardin essees “The Tragedy of the Commons” toodud analüüsis. Autorid väidavad, et looduslikud ressursid on asendamatud ning ökosüsteemide ja põlislooduse degradeerimist ei ole võimalik kompenseerida tehnoloogiaga. Ehrlichid peavad vajalikuks tunnistada, et inimeste loominguksuse võimekus ei ole lõputu ning keskkonnamahutavusel on limiit. Seega on rahvastiku kiire kasvu kahandamine vajalik hoidmaks ära inimkonna ja loodusliku keskkonna hävingut. Julian Simoni, Paul ja Anne Ehrlichi, Garrett Hardini ja teiste autorite käsitletused on põhjalikumalt välja toodud töö järgmistes osades. Kuigi mainitud teoreetikute vaated on rahvastiku reguleerimise küsimuses paljuski vastandlikud, on nende kõigi käsitletuste keskmes üks oluline väärtus - inimese heaolu, mille võtan rahvastiku kasvu moraalse õigustatuse analüüsi aluseks.

2. INIMESE HEAOLU KÄSITLUS

Ülerahvastatuse ja rahvastiku kiire kasvu problemaatika on teema, mille tõstatamise motiiviks on nii inimkonna heaolu ja jätkusuutlikkus kui ka loodusliku keskkonna, sealhulgas teiste liikide heaolu. Piiratud ressursside mittejätkusuutlik tarbimine ja rahvastiku kiire kasv seavad loodusteadlaste hinnangul ohtu mõlemad. Sellest tulenevalt on kerkinud sündimuse reguleerimise küsimus, mille moraalne õigustatuse hindamisel lähtun inimese heaolu kontseptsioonist. Seega on oluline täpsemalt piiritleda kuidas käesolevas töös “heaolu” mõistet käsitletakse ja liigitatakse, sest mõiste käsitus varieerub suuresti olenevalt kasutuse kontekstist.

Filosoofias jagunevad heaolu käsitlused traditsiooniliselt kahte suuremasse kategooriasse - objektiivse loetelu teooriad ja subjektiivsed teooriad. Appleby ja Sandoe (2002) toovad oma artiklis³ välja kolm põhilist heaolu käsitlust. Objektiivse loetelu (*objective list theories*) teooriana nimetavad nad perfektsionismi, mille kohaselt on olemas objektiivsed väärtused nagu näiteks sõprus ja teadmised, mida realiseerida ning materiaalsed hüved, mida inivid võiks omada hea elu tarbeks. Objektiivsed väärtused on head iseenesest, sõltumata hindaja soovidest. Subjektiivsete teooriate kohaselt sõltuvad väärtused ja hüved hindaja tunnetest, eesmärkidest ja eelistustest ehk individuaalsetest prioriteetidest. Siia alla paigutuvad vajaduspõhine käsitlus (*desire fulfilment*), kus heaolu defineeritakse soovide ja eelistuste teostamise/rahuldamise kaudu ning hedonistlik käsitlus, mille järgi heaolu on meeldiva vaimse seisundi olemasolu ja ebameeldiva puudumine. (Appleby jt. 2002: 283-6)

Käesoleva töö küsimuse püstitusest ja kontekstist tulenevalt, ei ole analüüsis piisav tugineda ühele eelmainitud filosoofilisele teooriale, vaid nende kombinatsioonide raamistikule. Samuti ei ole sündimuse reguleerimise õigustatuse hindamisel otstarbeks lähtuda objektiivsete - subjektiivsete väärtuste eristusest, sest indiviidide väärtuseelistused on erinevad. Võib küll eeldada, et eksisteerivad teatud objektiivsed hüved ja väärtused nagu näiteks turvalisus ja hea tervis, millede olemasolu on eelduseks subjektiivsele heaolule, kuid seda eeldust on keeruline universaliseerida.

Donald Warwick väidab oma artiklis "Population Ethics", et elu ei tähenda pelgalt elus olemist, vaid ka head tervist ja isiklikku turvalisust (mõistlikul määral kaitstust teiste tegude eest, mis võivad põhjustada surma, haigusi, tugevat valu või invaliidust). Heaolu tähendab elustandardeid, kus inimene on vaba näljast ning tal on saavutataval määral füüsiline ja vaimne tervis ning turvaline elukeskkond, mis on valdavalt eeldusteks kõigile teistele inimese heaolu soosivatele väärtustele nagu sotsiaalsed, kultuurilised, majanduslikud jne väärtused. (Warwick 1995: 2047).

Warwicki käsitlusest inspireerituna jaotan inimese heaolu esialgu positiivseks ja negatiivseks. Positiivne heaolu väljendab positsiooni, kus inimese elustandardid vastavad tingimustele, mis vääri elamist ning negatiivne heaolu väljendab positsiooni, kus indiviidi elustandardid ei vääri elu, ehk elus olla on hullem kui mitte elus olla. Inimese positiivse

³ M.C. Appleby; P. Sandoe 2002. Philosophical debate on the nature of well-being: Implications for animal welfare.

heaolu liigitan omakorda kolmeks põhiliseks alakategooriaks – füüsiline-, sotsiaalne- ja psühholoogiline heaolu, mida kõiki oluliselt mõjutavaks teguriks on elukeskkond.

Inimese füüsilist heaolu käsitlen sündimuse reguleerimise õigustatuse hindamisel peamiselt inimese tervise ja turvalisuse kontekstis, kuna hea tervis ja turvaline elukeskkond mõjutavad olulisel määral indiviidi elukvaliteeti. Maailma Terviseorganisatsioon defineerib tervist kui inimese täieliku füüsilise, vaimse ja sotsiaalse heaolu seisundit ning mitte pelgalt haiguste või füüsilise vea puudumist (WHO 1948). Antud definitsioon on siinkohal liialt laiahaardeline, hõlmates suurt osa inimese heaolu mõjutavaid aspekte üheskoos. Ottawa harta (1986) kohaselt on tervis igapäevaelu ressurss, mis võimaldab individuaalselt, sotsiaalselt ja majanduslikult täisväärtuslikku elu. Eelnev definitsioon iseloomustab kõige paremini positsiooni, mida edaspidi füüsilise heaolu all silmas pean ehk inimese füüsilist suutlikkust määral, mis võimaldab tal realiseerida püüdlusi ja rahuldada oma vajadusi. Füüsilist heaolu oluliselt mõjutavateks teguriteks on toit, õhk, vesi jne, mis kõik sõltuvad looduslikust keskkonnast. Töö keskkonnamahutavuse osas on täpsemalt analüüsitud rahvastiku kasvu ohustavat mõju inimeste füüsilisele heaolule.

Inimese füüsiline heaolu loob eeldused tema sotsiaalseks heaoluks ehk tal on eeldused realiseerida oma eesmärged ühiskonnas, mille tulemusena suureneb tema sotsiaalne ja psühholoogiline heaolu. Sotsiaalne heaolu oleneb olulisel määral grupi identiteedist, haridusest, isikuvabadustest, kultuurist, poliitilistest ja kultuurilisest osalusest, soost ja õigusest järeltulijaid saada ning keskkonnast ja ühiskonna arengust (Marks 1995: 1224). Sotsiaalsest heaolust lähtuvalt analüüsin rahvastiku kasvu reguleerimise moraalset õigustatust sotsiaalmajanduslikus ja inimõigusi käsitlevates osades.

Füüsiline ja sotsiaalne heaolu loovad ühelt poolt eeldused psühholoogiliseks heaoluks, kus füüsiliselt terve inimene realiseerides oma eesmärged saab sellest psühholoogilist naudingut. Teisalt võib psühholoogilist heaolu vaadelda ka kui tegutsemise ja eneseteostuse võimet, stressi ja riskidega toimetulekut ning elu mõtte tunnetust, mis omakorda on eeldusteks füüsilisele ja sotsiaalsele heaolule. Alahinnata ei tasuks ka üht psühholoogilist heaolu mõjutavat aspekti, nimelt looduslikku keskkonda, mis pakub lisaks elatumiseks vajalike vahendite ka esteetilisi elamusi. Kui inimene on füüsiliselt, sotsiaalselt ja psühholoogiliselt võimekas ning ta elab keskkonnas, kus on võimalik end teostada ja realiseerida oma eesmärged, on tal hea olla. See ongi kokkuvõttes heaolu.

Seega on elukeskkonnal, sealhulgas looduslikul keskkonnal, suur mõju inimese füüsilisele, sotsiaalsele ja psühholoogilisele heaolule, mida väidetavalt ohustab loodusliku keskkonna degradatsioon ja rahvastiku kiire kasv. Kuigi inimese heaolu sõltub suuresti indiviidi isiklikest väärtuseelistustest, eksisteerivad teatud hüved nagu näiteks terve looduslik keskkond (võimaldades meile elatumiseks vajalikke vahendeid - vesi, õhk, toit jne.), mille degradatsioon kahandab võimalust realiseerida ka teisi hüvesid. Elatumiseks vajalike looduslike ressursside nappus, mida arvatakse tekkivat tänu ülerahvastatusele, seab limiidi inimese käsutuses olevatele hüvedele, mis tingib inimkonna heaolu vähenemise ning see omakorda võib kahandada ühiskonna liikmete moraalsust, nagu arvas Condorcet. Just sellest stsenaariumist motiveerituna on kerkinud tänapäeval aktuaalne ülerahvastatuse ja rahvastiku kiire kasvu reguleerimise küsimus.

Eeldan, et vastutustundlikud inividid püüavad õiglase, ausa ja heade elutingimustega keskkonna poole ning püüavad luua ja hoida standardeid, mis soosivad inimkonna- ja loodusliku keskkonna heaolu ning säilimist. Moraalne vastutus on oluline ka tulevaste põlvkondade inimeste heaolu vaatenurgast, millega praegune inimkond võiks oma tegevuses arvestada.

3. TULEVASTE PÕLVKONDADE HEAOLU

Vastutus tulevaste põlvkondade inimeste heaolu eest on üks olulisemaid argumente rahvastiku kasvu reguleerimise kontekstis. Inimkonna käitumis- ja tarbimisharjumustest tulenev loodusliku keskkonna degradatsioon ning järjest kasvav rahvaarv, muudab küsitavaks elatumiseks vajalike looduslike ressursside olemasolu tulevikus ning seeläbi ka tulevaste põlvkondade inimeste füüsilise, sotsiaalse ja psühholoogilise heaolu.

Paul Ehrlich väidab Julian L. Simoni teose lõpus esitatud autorite vahelises dialoogis, et üks väärtus, mille heaks peaks praegune inimkond tegema kõik endast oleneva, on tulevaste põlvkondade inimeste heaolu ja neile elamisväärsete elutingimuste säilitamine (Simon 1983: 373). Ka Condorcet väitis, et inimkonnal on kohustus tulevaste põlvkondade ees ning mitte ainult kohustus võimaldada neile eksistentsi, vaid säilitada ja luua eeldused veel sündimata inimeste õnnelikuks eluks. See eeldab, et praegu elavatel inimestel on moraalne vastutus

teguks selliselt, et tuleviku ühiskondades elavatel inimestel oleks sarnaselt praeguste inimestega ressursse ja eeldused heaoluks.

Rahvastiku kasvu reguleerimist ja tulevase põlvkondi puudutava debatti keskmes on niisiis küsimus, kas praegusel inimkonnal on vastutus tulevaste põlvkondade ees? Võttes aluseks võrdsete võimaluste printsiibi, peaks justkui tunnistama oma vastutust tulevaste põlvkondade ees, sest jätkates praeguse looduslike ressursside tarbimise tempo juures, ei saa tõenäoliselt võrdsetest võimalustest rääkida. Seega on vajalik muuta inimkonna käitumis- ja tarbimisharjumusi tulevaste inimeste heaolu arvestavaks ning pöörata tähelepanu rahvastikupoliitika pikaajalistele tagajärgedele tulevikus.

Ernest Partridge väidab oma essees "Future Generations", et moraalne toimija või juriidiline isik on moraalselt vastutav oma tegude eest, kui ta on võimeline prognoosida oma tegude tagajärgi ning tal on võimalik valida erinevate tegude vahel (Partridge 1998: 373). Praeguseks on teadus arenenud piisavalt, et prognoosida inimkonna tegevusest tulenevat mõju looduslikule keskkonnale ja seeläbi ka tulevastele põlvkondadele. Näiteks võib tuua NASA uurimiskeskuse 2014. aasta prognoosi, mille kohaselt on maakera ökosüsteem inimtegevuse tagajärjena kokkuvarisemise äärel (Glenn jt. 2014). Samuti on inimkonnal valdavalt võimalus valida erinevate tegutsemisviiside vahel, mille tagajärjed mõjutavad meie elukeskkonda. Tuginedes Partridge'i moraalset toimija määratlusele, on praegusel inimkonnal moraalne vastutus tulevaste põlvkondade ees. Kuigi tavapäraselt on tulevase põlvkondi arvestav tegutsemisviis kulukam ning tihti ka keerulisem teostada, ei ole ignorantsus vabandus nagu ütleb Partridge ning selle eest tuleb kõrget hinda tasuda meie järeltulijatel.

Tunnistades vastutust tulevaste põlvkondade ees, on mõistlik korrigeerida praeguste inimeste tegevust järeltulijate heaolu arvestavaks. Üks võimalus on kujundada rahvastikupoliitikaid selliselt, et rahvaarv tulevikus kahaneks, sest tõenäoliselt parandab see tulevaste põlvkondade inimeste heaolu. Siinkohal kerkib küsimus, kas läbi sündimuse reguleerimise ei püüta õigustada praeguste lääne ühiskonna elanike kõrgeid elustandardeid ja tarbimisharjumusi? Sest rahvastiku kasvades ei jaguks kümnetele miljarditele inimestele ressursse elada selliste standardite kohaselt. Sündimuse piiramine säilitamiseks kõrgeid elustandardeid ei ole tulevaste põlvkondade inimeste heaolu arvestav toimimisviis, sest nende võimalused eksistentsiks vähenevad, seega ei ole sündimuse reguleerimine siinkohal moraalselt õigustatud. Eelkõige on vajalik optimeerida lääne ühiskondade elanike

tarbimisharjumusi, mille tulemusel väheneb tõenäoliselt tulevase põlvkondi ohustav, elatumiseks vajalike looduslike ressursside nappus.

Ka Partridge pakub oma essees välja mõned moraalselt vastutustundlikud suunad. Esiteks soovib autor investeerida teaduse ja tehnoloogia arengusse loomaks alternatiive olemasolevatele ressurssidele. Näiteks ei ole võimalik säilitada petrooleumi tulevastele põlvkondadele ning on vajalik leida võimalikud asendusallikaid. Teiseks on otstarbekas juhinduda poliitikatest, mis soosivad nii praeguste kui ka tulevaste põlvkondade inimeste heaolu, näiteks kliima soojenemise-, õhusaaste- ja rahvastiku kontroll. (Partridge 1998: 386-388)

Niisiis on tulevaste inimeste heaolu osaliselt meie vastutustundliku mõtlemise ja tegevuse kujundada. Samas ei ole alust rahvastiku kasvu reguleerida seni, kuni on põhjust arvata, et enamiku inimeste elu on ja saab olema hea. Rahvastiku reguleerimisele moraalne õigustatus hindamisel on oluline arvestada milliste meetodite abil sündimust reguleeritakse ja kas need meetodid on vastavuses inimõigustega.

4. INIMÕIGUSED, VABADUSED JA VÕRDSUS

ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni, mis võeti vastu 1948. aastal, võib pidada üheks suurimaks normatiivseks raamistikuks, millele rahvastiku probleemide analüüsis tuginetakse. Antud konventsiooni põhimõtted on vastuolus sündimuse piiramisega, mille viitavad mitmed seaduses sätestatud artiklid.

Näiteks võib välja tuua artikkel 1-e, mille kohaselt kõik sünnivad vabade ja võrdsetena. Samuti artikkel 12-e, mis sätestab, et kellegi era- või perekonnaellu ei tohi meelevaldselt sekkuda. Artikkel 16-e kohaselt on abieluealistel meestel ja naistel õigus abielluda ja luua perekond ning artiklis 25 on toodud välja, et kõigile lastele peab osaks saama ühesugune sotsiaalne kaitse. (ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon artikkel 1, 12, 16, 25) Käesolevas deklaratsioonis määratletud vabaduse, võrdsuse ja heaolu printsiipidel on oluline roll inimeste psühholoogilise ja sotsiaalse heaolu tagamisel ning neile tuginedes tähendab sündimuse reguleerimine inimõiguste rikkumist ja indiviidi autonoomia kahjustamist.

Kriitikana saab tuua asjaolu, et need printsiibid ei vasta reaalsusele. Moraaliprintsiipide ühe tunnuseks, lisaks preskriptiivsusele, universaliseeritavusele,

üleskaaluvusele ja avalikkusele nimetatakse ka teostatavust ehk eeltoodud printsiibid peaksid olema realiseeritavad. Kas kõik inimesed ikka sünnivad vabade ja võrdsetena ning kas kõigile lastele saab osaks ühesugune sotsiaalne kaitse?

UNICEF-i andmetel sureb maailmas vaesusesse keskmiselt 22 000 last iga päev (<http://www.globalissues.org/article/26/poverty-facts-and-stats>). Kas sellise fakti taustal saab rääkida võrdsusest ja sotsiaalsetest tagatistest. Nancy Davis analüüsib oma essees “Moral Theorizing and Moral Practice” (1993) moraalsete probleemide ja nende lahendamise võimalusi ning väidab, et moraalistandardid, mis ei ole teostatavad, loovad moraali topeltstandardeid ning on seetõttu silmakirjalikud, selline silmakirjalikkus aga õhustab moraalsust tervikuna (Davis 1993: 164).

Ka Garrett Hardin kritiseerib oma essees “The Tragedy of the Commons” ÜRO inimõiguste deklaratsioonis toodud printsiipi, mille kohaselt otsustab leibkonna suuruse üle perekond ise ning sellesse ei tohiks keegi väline sekkuda. See viitab indiviidi absoluutsele õigusele paljuneda, mille kehtivuses autor kahtleb. Ta väidab, et varasemalt ei olnud avalikkuse küsimuseks kui palju lapsi on ühes perekonnas. Tänapäeva heaoluriikide vastutusalas on perekond, religioon, rass, klass, sündimusega seonduvad poliitika ja toetused, seega mõjutab ühiskond oma poliitikate kaudu pere järelkasvu planeerimist. Hardini sõnul põhjustab selline heaolule tuginev süsteem vastutuse hääbumist ning toob kaasa ühiskonna negatiivse arengu. Eitada kategooriliselt selle õiguse valiidsust on ebameeldiv, kuid paraku on see tõsi, ütleb autor. (Hardin 1968: 191-192)

Kuigi ÜRO inimõiguste deklaratsioonis toodud vabadusi, õigusi ja heaolu käsitlevaid printsiipe võib kritiseerida teostatavusele tuginedes, ei saa alahinnata nende printsiipide tegevust juhtiva ehk preskriptiivse aspekti olulisust, sest eesmärgi poole püüdlemine ei ole vähem oluline kui selle saavutamine. Ning teiselt poolt, võimaldavad eeltoodud printsiibid kaitset inimeste sotsiaalsele ja psühholoogilisele heaolule ühiskonnas. Siinkohal on oluline eristada, mis kujul inimese vabadusse sekkutakse ehk rahvastiku reguleerimise küsimuse kontekstis, milliseid meetodeid sündimuse reguleerimiseks kasutatakse.

Teoreetiliselt jagunevad rahvastiku kasvu reguleerimise meetodid kaheks - vabatahtlikud ja sunduslikud meetodid. Praktikas on aga keeruline määrata, mis hetkest hakkab vabatahtlik meetod mõjutama inimese autonoomiat otsustada oma järeltulijate üle, omandades seega sundusliku olemuse.

Sunduslikud meetodid limiteerivad inimeste võimalust langetada individuaalseid valikuid järelkasvu osas. Kasutatakse sanktsioone karistamaks neid, kes saavad rohkem lapsi kui seadusandluses kehtestatud. Näitena võib tuua India, kus rahvastikupoliitika (kehtis 1970ndatel aastatel) raames kehtestati sunduslikke steriliseerimist nõudvad regulatsioone peredele, kus oli rohkem kui kaks või kolm last. Steriliseerimisest keeldujaid karistati trahvide ja muude sanktsioonidega, nagu õigus saada ravi riiklikes haiglates, õigus saada laenu ning toiduabi. Sunduslikud meetodid lähevad otseselt vastuollu ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis toodud artikliga 12, mille kohaselt ei tohi kellegi era- ja perekonnaellu meelevaldselt sekkuda. Sunduslik sekkumine piirab suurel määral ka inimeste vabadusi ja autonoomiat, kahjustades seeläbi sotsiaalset ja psühholoogilist heaolu. Seega ei ole sunduslike meetodite kasutamine sündimuse reguleerimisel moraalselt õigustatud.

Vabatahtlikke meetodite kaudu pakutakse indiviidile ühiskonna poolt stiimuleid ning alternatiive lapse saamisele, tekitades olukorra, kus madal sündimus on individuaalselt ratsionaalsem. Üheks vabatahtlikuks meetodiks on näiteks naistele hariduse kättesaadavaks tegemine, mis parandab nende väljavaateid tööle saamisel ning lükkab ajaliselt edasi abiellumist ja pere loomist, mille tulemusel sünnib perre tõenäoliselt vähem lapsi. Teine meetod on naiste töötamise võimaluste laiendamine, sest suuremad majanduslikud võimalused niiöelda tõstavad lapse saamise alternatiivkulu (*opportunity cost*) nii meeste kui ka naiste seas. Kuna naised on valdavalt laste esmased hooldajad, on sündimuse kahandamiseks efektiivsem laiendada just naiste töötamise võimalusi. Kolmas meetod on majandusliku turvalisuse ja sotsiaalsete tagatiste pakkumine vanurieas, sest arengumaades saadakse lapsi tihtipeale kindlustamaks ülalpidamist vanemas eas. (Wolf 2001:371) Neljas sündimust kahandav vabatahtlik meetod on rasestumisvastaste vahendite kättesaadavaks tegemine erinevatele ühiskonna gruppidele, see meetod on osutunud praktikas äärmiselt tõhusaks.

Kõik neli väljatoodud vabatahtlikku meetodit soosivad inimeste füüsilist, sotsiaalset ja psühholoogilist heaolu ühiskonnas ning on vastavuses ÜRO inimõiguste deklaratsioonis toodud printsiipidega, seega on nende rakendamine moraalselt õigustatud. Käesoleva töö järgnevas osas analüüsin rahvastiku kasvu reguleerimise moraalselt õigustatust keskkonnamahutavuse argumendile tuginedes.

5. KESKKONNAMAHUTAVUSE ARGUMENT

Käesolevas osas analüüsin rahvastiku kasvu reguleerimise moraalset õigustatust küsimust keskkonna kandevõime ehk keskkonnamahutavuse käsitlusele tuginedes. Keskkonnamahutavus nagu eelpool mainitud, on mõiste, mis väljendab rahvastiku võimalikku piirmäära maakeral arvestades olemasolevate looduslike ressursside, nende taastootmise ja inimese minimaalseks äraelatumiseks vajalikuga. Keskkonnamahutavuse argumendi keskmes on rahvastiku säilitamine keskkonna kandevõime raames, sest ülerahvastatus ning inimkonna käitumisharjumused ohustavad maakera elusloodust ja ökosüsteeme, millest saadavate hüvede kättesaadavus kahaneb kuna looduslike ressursside ei eksisteeri lõputul määral ning ka maakera reostuse määr järjest suureneb. Need asjaolud avaldavad otseselt mõju inimeste füüsilisele heaolule ning seavad küsimuse alla inimkonna jätkusuutlikkuse pikemas perspektiivis.

Inimkonna ja loodusliku keskkonna heaolust lähtuvalt pooldavad rahvastiku küsimusega tegelevad teoreetikud valdavalt sündimuse kahandamist. Üksmeele aluseks on fakt, et inimkond elab planeedil Maa ning meie eksistents ja heaolu on otseselt sõltuvad hüvedest, mida võimaldavad maakera ressursid. Inimkond kasutab olemasolevaid ressursse mittejätkusuutlikult ning inimeste hulk kes selliselt toimib, kasvab väga kiiresti. Selline toimimisviis ei arvesta asjaoluga, et vahendid, millega maakera toetab meie eksistentsi ei ole lõputud. Sellest tulenevalt peetakse vajalikuks reguleerida rahvastiku kasvu, säilitamaks looduslikku keskkonda, mis toetab inimkonna eksistentsi.

Ökoloog Garrett Hardin pooldab oma essees "The Tragedy of the Commons" rahvastiku kasvu reguleerimist, toetudes keskkonnamahutavuse argumendile. Autori sõnul tuleb rahvastiku kasvu sunduslikult piirata, kuna maakeral - mis on lõplik, ei ole lõputult inimkonna käsutuses ja eksistentsiks vajalikke vahendeid. On bioloogiline fakt, et iga elusorganism vajab eksistentsiks energiat (toit, vesi jne) ning inimkond ei saa eeldada, et lõplik maakera suudab seda võimaldada lõputule hulgale inimestele. Seega kaasneb rahvastiku kasvuga paljude, inimeste jaoks oluliste hüvede vähenemine. Hardin võtab oma analüüsi aluseks kaks mudelit. Esiteks, piiritlemata vabadus toob kahju kõigile, mis osutub pikemas perspektiivis ebaefektiivseks. Lahendusena pakub Hardin teist mudelit – ühine sundus ühiselt kokkulepitud alustel. (Hardin 1968: 184-186) See tähendab, et inimkond peaks

loobuma teatud vabadustest nagu näiteks vabadus otsustada iseseisvalt oma järelkasvu üle, hoidmaks maakera rahvastikku keskkonnamahutavuse raames.

Osad ülerahvastatusega seonduvaid keskkondlikke probleeme käsitlevad teooriad ja uuringud eeldavad, et teaduse ja tehnika valdkonnast pärit uuendused aitavad suurendada keskkonna kandevõimet. Hardin vaidlustab selle seisukoha ning väidab, et muutma peab hoopis inimeste väärtushinnanguid ja ideid moraalsusest. Autor küll tunnustab, et tehnilistel lahendustel on oluline roll probleemide lahendamisel, kuid ülerahvastatuse küsimus ei kuulu tehniliste lahenduste, vaid moraali valdkonda ehk oleneb meie väärtuseelistustest. Avalikkus on näiliselt justkui valmis lahendama inimkonna käitumisharjumustest tingitud loodusliku keskkonna degradatsiooni probleemi, kuid teisalt ei soovita loobuda oma privileegidest ning tahetakse maksimaalselt hüvesid ühe inimese kohta. Taoline enesekeskne suhtumine on inimkonna eksistentsi ja loodusliku keskkonna säilimise küsitavaks muutnud, seega on inimkonna ülesandeks kaaluda erinevate hüvede ja nende olulisuse vahel. (Hardin 1968: 185-187) Viimase väite kohaselt peab inimkond kaaluma justkui elu kvaliteedi ja kvantiteedi vahel - kas oluline on väiksema hulga inimeste elamisväärne elu ehk positiivne heaolu või võimalikult suure hulga inimeste kannatusterohke eksistents, mis võib viia negatiivse heaoluni ehk elus olla on hullem kui mitte elus olla.

Mudeli 'piiritlemata vabadus toob kahju kõigile' kaudu väljendab autor seisukohta, et inimene kui ratsionaalne olend püüdleb eelkõige oma isiklike hüvede ja eesmärkide poole, maksimeerides seeläbi isiklikku kasu. Selliselt toimitakse ühiskondades kus väärtustatakse individuaalset vabadust, iseseisvust, ratsionaalsust ja vaba ettevõtlust. Isiklike hüvede eest seismine ja individuaalselt langetatud otsused ei pruugi aga olla parimad kogu ühiskonna jaoks ning võivad põhjustada probleeme laiemale üldsusele. Hardin soovitab piirata inimeste individuaalseid vabadusi, sest inimkonna tegude tagajärjel reostuvat looduslikku keskkonda ei võimalik inimesest eraldada. Loodusliku keskkonna degradatsiooni probleem on inimkonna tegevusest tulenev ning selle lahendamisel tuleks autori sõnul rakendada sunduslikke meetmeid ja maksualaseid instrumente, mis on kehtestatud rahvusvaheliste organisatsioonide poolt. (Hardin 1968: 188-190)

Hardin mõonab, et inimesed on aja jooksul muutnud oma tavasid tagamaks looduslikule keskkonnale paremat kaitset (erinevad saastatusega seotud regulatsioonid jne). Samas ei ole suudetud muuta tavasid, mis seonduvad naudingutega, sest inimesed ei loobu vabatahtlikult nende käsutuses olevatest hüvedest ning inimeste hulk kes selliselt toimib

kasvab drastiliselt. Sellest tulenevalt peab autor sündimuse mittereguleerimist kriitiliseks probleemiks ja soovib rahvastiku kasvu reguleerida sunduslike meetodite abil. Kindlasti võib sündimuse reguleerimist vaadelda inimese vabadusega seonduvate õiguste rikkumisena, kuid Hardin soovib lähtuda määratlusest - vabadus on vajalikkuse tunnistamine, ehk antud juhul tunnistamine, et rahvastiku kasvu on vaja reguleerida. (Hardin 1968: 195-196)

Ka Paul ja Anne Ehrlich tuginevad oma käsitluses keskkonnamahutavuse argumendile ning toovad oma teoses "The Population Explosion" välja suurimad probleemid, mis inimkonna heaolu konkreetsemalt ohustavad. Nende käsitluse keskseteks väärtusteks on looduslik keskkond ja selle kaitsmine, maakera ressursside säilitamine, näljahäda vältimine, rahva tervise hoidmine ja tulevaste põlvkondade inimeste heaolu. Illustreerimaks inimkonna vastutustundetut käitumist loodusliku keskkonna suhtes toovad nad näite perekonnast, kus isa jätab oma kahele pojale võrdselt jagatuna suure päranduse. Üks poegadest suhtub talle jäetud pärandusse austavalt ning investeerib ja töötab läbimõeldult talle jäetud kapitali säilitamise ja kasumlikkuse suurendamise nimel, elatudes investeringutest tulevast kasumist. Selliselt toimides jagub elatusvahendeid kogu ta perele elu lõpuni ning tal on võimalik jätta suur pärandus ka oma lastele. Teine poeg ei väärtusta talle jäetud pärandust ning ei tööta selle säilimise ja kasumlikkuse suurendamise nimel. Ta elab pillavalt kapitalist, mis on lõplik ning selle tulemusena lõpetab kodutuna. Ehrlichid käsitlevad maakera looduslikke ressursse inimkonnale jäetud pärandusena, millega inimesed käituvad nagu näites toodud teine poeg talle osaks saanud pärandusega, elades kapitalist mitte kasumist. (Ehrlich 1990: 10-23)

Ehrlichid toovad oma teoses välja suurimad inimtegevusest tulenevad ja ülerahvastatusega seotud probleemid, millest olulisemad on allpool nimetatud (Ehrlich 1990: 25-44):

- Taastuvate ressursside kiirem kasutamine kui on nende taastumisvõime. Nagu näiteks magevee varude kahanemine, mida peavad autorid suurimaks probleemiks, millega inimkond peab lähitulevikus silmitsi seisma.
- Mittetaastuvate maavarade suures ulatuses kasutamine, mis kahjustab ökosüsteeme ja seeläbi ka taastuvate ressursside taastumisevõimet.
- Inimkonna ületarbimisest ja tööstusest tulenev õhusaaste, mis kahjustab inimeste ja teiste elusolendite füüsilist tervist.
- Näljahäda, mis põhjustab maailma vaesemate piirkondade elanikkonnale kannatusi.

Maailmas on üle 842 miljoni inimese näljahädas ja 3,1 miljonit alla 5-aastast last sureb aastas nälga. (Maailma Toiduabi Organisatsiooni viimased andmed; <http://www.wfp.org/hunger/stats>)

Kõik nimetatud probleemid ohustavad olulisel määral inimeste füüsilist heaolu, mille keskmes on inimeste tervis kui igapäevaelu ressurss, mis võimaldab individuaalselt, sotsiaalselt ja majanduslikult täisväärtuslikku elu. Füüsilist heaolu oluliselt mõjutavateks teguriteks on toit, vesi ja õhk, mille olemasolu ja kvaliteet on nimetatud probleemidele tuginedes küsitav ning nende lahendamine on inimkonna enda eksistentsi ja heaolu huvides.

Majandusteadlane Julian L. Simon vaidlustab oma teoses “Population Matters...” inimese käsutuses olevate lõplike ressursside ehk keskkonnamahutavuse käsitluse, sest see ei arvesta inimeste loominguulise potentsiaali ning sellest tuleneva teaduse ja tehnoloogia arenguga, mille väärtuslikkuse ilmselgeks tunnistuseks on inimeste heaolu jätkuv tõus viimase sajandi jooksul. Autori arvamuse kohaselt on keskkonnamahutavuse mõiste eksitav ning inimkond on suuteline ressursside määra märkimisväärselt laiendama läbi alternatiivsete ressursside avastamise ja kasutuselevõtu. (Simon 1983: 22;440). Samas on inimkonna heaolu osaliselt tõusnud loodusliku keskkonna arvelt, sest looduslike ressursse kasutab inimkond nii-öelda tasuta ja järjest suuremas ulatuses.

Ehrlichite sõnul kahandab inimkond majandusliku heaolu suurendamise protsessi käigus oma eksistentsi aluseks oleva süsteemi väärtuslikkust, reostades looduskeskkonda ja tarbides mittejätkusuutlikult looduslike ressursse. Nad väidavad vastupidiselt Simonile, et eksisteerib looduslike ressursse, mida ei saa asendada ning mille hävingut ei ole võimalik kompenseerida teaduse ja tehnoloogia vallast tulenevate uuendustega. Inimeste loominguuline võimekus ei ole lõputu ja keskkonnamahutavusel on limiit ning neid fakte tuleb lihtsalt tunnistada. Ehrlichid tõstatavad näitena küsimuse, et milline on teadusliku teadmise potentsiaal täiendada magevee varusid? Magevee varude kahanemise probleemi ei ole autorite sõnul suudetud lahendada ning vee nappus on üks peamisi põhjusi, miks rahvastiku kasvu tuleb reguleerida. Lisaks seab ülerahvastatus ohtu maakera bioloogilise mitmekesisuse ning esteetilistel ja eetilistel põhjustel tuleb seda hävingut vältida. (Ehrlich 1990: 29-31)

Hiljuti ilmunud NASA Samuel P. Langley nimelise uurimiskeskuse aruande “State of Future” (2014) tulemused kinnitavad Hardini ja Ehrlichite seisukohta, et rahvastiku kasvu tuleks kiiremas korras kahandada, sest maakera ökosüsteem on inimtegevuse tagajärjena

kokkuvarisemise äärel. Inimkond on liigina olnud liiga edukas. Kui Aasia riikide miljardid elanikud jõuavad elatustasemelt arenenud lääneriikide elanike elustandarditeni, on äraelatumiseks vaja vähemalt kolme maakera ressursidega planeeti (Glenn jt. 2014). Huvitav on siinkohal asjaolu, et seost on võimalik näha ka J. L. Simoni käsitlesega inimeste loomingulise probleemi lahendamise potentsiaali osas. Vähem kui sada aastat tagasi oleks teiste planeetide hõivamist inimkonna poolt peetud ennekuulmatuks, kuid tänapäeval kaalutakse seda võimalust tõsiselt ning püütakse välja töötada lahendusi selle teostamiseks.

Kuna teiste planeetide hõivamine pole täna veel teostatav, ei ole ratsionaalne sellele abstraktsele võimalusele otsuste tegemisel tugineda, "*Space is no escape*" nagu ütles Hardin. Keskkonnamahutavuse probleemi lahendamiseks on otstarbeks kasutada inimkonna käsutuses olevaid vahendeid ehk muuta inimeste käitumis- ja tarbimisharjumusi jätkusuutlikumaks ning arendada teadust ja tehnoloogiat, millest tulevate uuenduste abil saab laiendada maakera kandevõimet. Siinkohal jääb õhku küsimus, kui võimalus teisi planeete hõivata oleks teostatav, kas me sooviks olla liik, kes vastutustundetult hävitab teiste planeetide ökosüsteeme ja elusloodust oma vajaduste rahuldamiseks?

Hardini ja Ehrlichite seisukohti keskkonnamahutavuse osas toetab osaliselt ka professor Rein Taagepera hiljuti antud intervjuu Tartu Ülikooli teadusportaalile Novaator. Taagepera väidab, et maakera rahvaarvu mõjutavad üheaegselt kolm tegurit, millest igaüks mõjutab nii iseennast kui ka teisi. Esimene mõjutegur on sündimus, mida rohkem on inimesi, seda rohkem sünnib neil lapsi. Teine mõjutegur on keskkonnamahutavus ehk maakera kandevõime ning kolmas, tehnoloogia areng. Mida arenenum on tehnoloogia, seda rohkem inimesi võib maakeral elada. Tehnoloogia arengut mõjutab omakorda rahvaarv ehk mida rohkem on inimesi, seda rohkem on tõenäoliselt ka leiutajaid. Viimane väide toetab üheltpoolt J. L. Simoni vaadet inimvõimekuse kui põhilise ressursi osas, kuid Taagepera arvab vastupidiselt Simonile, et tehnoloogia areng ei võimalda maakera kandevõime probleemi täielikult lahendada (Taagepera 2014):

“Maakera kandevõimet ... ei võimalda suurendada isegi tehnoloogia areng. Õhku, maapinda ja vett ei suuda me lõpmatuseni juurde tekitada. Juba praegu on paljudes kohtades puhas vesi elu ja surma küsimus.”

Seega ei ole mõistlik teaduse ja tehnoloogia arengutele lootma jääda, sest need ei võimalda maakera kandevõime probleemi täielikult lahendada ning vajalik on inimkonna ratsionaalsusel ja moraalil tuginev otsus loobuda teatud hüvedest. Inimkonna suhtumine ja

tegevus on keskkonnaprobleemid põhjustanud ning inimkonnal on vastutus püüda neid lahendada.

Käesolevas osas esitatud analüüsi põhjal saab öelda, et keskkonnamahutavuse probleemi lahendamiseks on kolm peamist võimalust. Esiteks, loobuda teatud hüvedest, mis põhjustavad loodusliku keskkonna degradatsiooni. Teiseks, arendada teadust ja tehnoloogiat ning kolmandaks, reguleerida rahvastiku kasvu. Kui inimkond ei ole suuteline loobuma teatud hüvedest ja optimeerima oma käitumis- ja tarbimisharjumusi ning teadustöö ei anna soovitud tulemusi, on vajalik reguleerida rahvastiku kasvu hoidmaks inimkonda maakera kandevõime raames. Seega on sündimuse reguleerimine moraalselt õigustatud, juhul kui on empiiriliselt tõestatud, et ülerahvastatus seab ohtu inimkonna eksistentsi ja reguleerimiseks kasutatakse vabatahtlike meetodeid.

Keskkonnamahutavuse argument eeldab, et on määratletav globaalne rahvastiku optimum. Paljud teoreetikud arvavad, et seda on keeruline määratleda, kuna rahvastiku optimum oleneb kindla piirkonna rahvastiku tihedusest ning riikide sotsiaalsetest ja majanduslikest tingimustest, mida on võimatu globaalsele skaalale taandada. Järgnevas osas toon välja sotsiaalsed-, majanduslikud- ja poliitilised aspektid, mida rahvaarv ja selle kasv mõjutab ning analüüsin sündimuse reguleerimise moraalselt õigustatust neile aspektidele tuginedes.

6. MAJANDUSLIK JA SOTSIAALPOLIITILINE ASPEKT

Käesolevas osas analüüsin ülerahvastatuse ja rahvastiku kiire kasvu mõjusid ühiskonna majanduslikule-, poliitilisele- ja sotsiaalsele keskkonnale, mis kõik otseselt mõjutavad inimeste heaolu ühiskonnas ning püüan saada vastust küsimustele: kas sündimuse reguleerimine toetudes sotsiaalmajanduslikele huvidele on moraalselt õigustatud ja kas sündimuse soodustamine või piiramine kasutades regulatiivseid meetmeid on eetilisel erineva kaaluga? Siinkohal on otstarbekas tugineda inimese sotsiaalsele heaolule, mida soodustavateks teguriteks on majanduslik- ja poliitiline heaolu ühiskonnas. Sotsiaalne sõltub olulisel määral grupi identiteedist, haridusest, isikuvabadustest, kultuurist, poliitilisest ja kultuurilisest osalusest, soost ja õigusest järeltulijaid saada, elukeskkonnast ja ühiskonna

majanduslikest oludest (Marks 1995: 1224). Kõikide eelmainitud väärtuste olemasolu on suuresti sõltuv riigi sotsiaalmajanduslikust olukorrast ja ühiskonnakorraldusest.

Sotsiaalsed, majanduslikud ja poliitilised motiivid on omavahel tihedalt seotud. Valdavalt on riikide huvides edendada majanduskeskkonda, mis omakorda toetab sotsiaalsüsteeme ja poliitilist tugevust. Suurem osa poliitilisest otsustest langetatakse nende tegurite edendamist arvestades. Pikka aega on arvatud, et rahvastiku kasv stimuleerib ja soodustab majanduse arengut, mistõttu on seda valdavalt ka soositud. Mida kõrgem on sündimus, seda enam on tööjõulist elanikkonda kes maksumaksjatena toetab riigi majandust ning mida rohkem on riigil majanduslikke ressursse, seda enam on võimalusi panustada ühiskonna sotsiaalse heaolu edendamisse ja elustandardite parandamisse. Seda seiskohta pooldavad paljud majandusteadlased ja politoloogid, nende hulgas ka Julian L. Simon, kes propageerib rahvastiku kasvu.

Simoni käsitluse kohaselt on ühiskonna majanduslik ja sotsiaalne heaolu seotud rahvastiku kasvuga. Mida rohkem on tööjõudu ja inimpotentsiaali, seda suurem on majanduskasv ja ühiskonna võimekus panustada inimeste heaolu tõusu. Inimeste loominguline võimekus on Simoni käsitluse kohaselt kõige tähelepanuväärsem ressursside laiendamise allikas. (Simon 1983: 440-443) Sellele seisukohale on keeruline vastu vaielda - mida suurem on rahvaarv seda rohkem on tõesti inimpotentsiaali. Kuid kas sellega kaasneb ka heaolu tõus?

Faktilised andmed ei kinnita seisukohta, et rahvastiku kasvuga kaasneb alati majanduse kasv ja sotsiaalse heaolu tõus, vaid pigem oleneb see ühiskonnakorraldusest kindlas riigis. Vaatluse alla võib võtta kaks kõige suurema rahvaarvuga riiki maailmas India ja Hiina. Indias elab ligikaudu 1,3 miljardit inimest, prognoositav rahvastiku kasv aastatel 2013-2050 on 29,38% ja SKP aastal 2013 oli 1503 USD (andmete paremini mõistmiseks lisan Eesti näitajad: SKP 2013. aastal 16 844 USD, rahvaarv 1,3 miljonit, ennustatav kahanemine aastatel 2013-2050 on - 12,92%). Teine suurima rahvaarvuga riik maailmas on Hiina, kus elab hetkel ligikaudu 1,4 miljardit inimest, sündimuse prognoos aastateks 2013-2050 on languses - 0,04% ja SKP elaniku kohta aastal 2013 oli 6091 USD. (GDP Maailmapanga andmestik)

SKP, mis väljendab inimeste majanduslikku heaolu on tänaseks oluliselt kõrgem Hiinas, kuigi seal kehtib ühe lapse poliitika, mis piirab sündimust. Enne regulatsioonide kehtestamist 1979. aastal oli SKP elaniku kohta 182 USD. Kindlasti on nende näitajate juures oluline roll ka teistel majandust mõjutavatel teguritel ja inflatsioonil, kuid siiski ei kinnita

need andmed majanduskasvu seost rahvastiku kasvuga, sest sellest olulisem on efektiivne ühiskonnakorraldus, kus inimressurssi on ühiskonna heaolust lähtudes efektiivselt rakendatud. See järeldus räägib Simoni soovitatud rahvastiku kasvu propageerimise vastu. Tema käsitluse miinuseks tundub olevat asjaolu, et ta rakendab Ameerika Ühendriikide majandusmudeli globaalsele skaalale. Kuigi autor propageerib rahvastiku kasvu, jääb ta siiski oma teoses esitatud arutelus vastuse võlgu, kui küsitakse tema arvamust rahvastiku kasvu reguleerimise kohta arengumaades (Simon 1983: 393).

Thomas Malthuse käsitluse kohaselt ei ole lõputu rahvastiku kasv ühiskonna sotsiaalset ja majanduslikku heaolu soodustav. Autor leidis, et eksisteerib optimaalne rahvastiku suurus olenevalt geograafilisest piirkonnast ja ulatusest, mille juures toimib ühiskond kõige efektiivsemalt. Efektiivsus tähendab siinkohal rahvastiku suurust, mille tootlikkus elaniku kohta on kõige kõrgem olemasolevates oludes (*highest per capita economic return*). Kui ühiskond on saavutanud oma efektiivseima taseme ning rahvastik kasvab jätkuvalt, toob see Malthuse käsitluse järgi kaasa majandusliku ja sotsiaalse heaolu languse. (Petersen 1995: 2042) See eeldab, et on võimalik määratleda rahvastiku optimumi ning sellest tulenevalt eristada positiivset ja negatiivset rahvastiku kasvu. Positiivne rahvastiku kasv tähendab, et rahvaarv on alla optimumi ning negatiivne optimumi ületamist. Hardini sõnul elavad tänapäeval kõige kiiremini kasvavad rahvastikud kõige viletsamates tingimustes (arvestades elementaarseid elustandardeid), sest nende rahvaarv on ületanud optimumi (Hardin 1968: 188).

See võib olla tingitud asjaolust, millele viitab Clark Wolf oma essees "Population", et rahvastiku kiire kasvuga kaasnevad ebaproportsionaalselt suured kulud ühe inimese kohta ja kõrge suremuse risk, läbi mille kahaneb inimelu väärtuslikkus. Ülerahvastatusega kaasneb seega üldine vaesumine ja sotsiaalsete tagatiste kahanemine, mis omakorda avaldab mõju ühiskonna moraalsusele. (Wolf 2001: 363)

Maailmapanga poolt koostatud raportis (*The World Development Report 1984*) väidetakse, et kõrge sündimus ja kiire rahvastiku kasv tingib toiduvarude vähenemise ja toob kaasa sotsiaalseid probleeme, nagu riikliku haridustaseme langus, arstiabi kättesaadavuse vähenemine ja majanduse arengu pidurdumine. (Warwick 1995: 2036)

Seega ei saa Simoni väidet, et rahvastiku kasvu reguleerimine kahjustab majanduse arengut, pidada piisavalt tõendatuks ning majanduslikust aspektist vaadatuna võib sündimuse reguleerimine teatud riikides või piirkondades olla otstarbekas, kuna see võimaldab hoida

rahvaarvu optimaalsena ehk ühiskonna efektiivseks toimimiseks vajalikul tasandil, mis omakorda soodustab inimeste majanduslikku heaolu selles ühiskonnas. Samas ei ole rahvastiku kasvu reguleerimine õigustatud globaalselt, sest paljudes piirkondades või riikides on probleemiks pigem rahvastiku drastiline kahanemine, mis avaldab mõju ühiskonna majanduslikule ja sotsiaalsele heaolule. Üles jääb ka küsimus, kas majandus on väärtus, mis kaalub üles indiviidi autonoomia otsustada vabalt oma järelkasvu üle? Kahte väärtust kõrvutades ei kaalu majanduslikud huvid autonoomiat üles, sest majanduslik heaolu on vaid üks paljudest sotsiaalsest heaolu (võetud käesoleva osa analüüsi aluseks) soodustavatest teguritest, kuid täielikult eirata majanduse osakaalu ühiskonna toimimise protsessis on siiski vastutustundetu.

Majanduslike ressursside olemasolu korral on riigil paremad võimalused panustada ühiskonna sotsiaalsesse argusse. Arendades haridust, kultuuri, teadust, sotsiaalhoolekannet, elukeskkonda jne, panustatakse ka inimeste sotsiaalse heaolu tõusu. Samas on osade teoreetikute arvates majanduskasvu eeltingimuseks sotsiaalsete reformide nagu haridus ja tervishoid läbiviimine. Kas riik panustab või ei panusta majanduslike ressursside olemasolu korral ühiskonna sotsiaalse heaolu kasvu oleneb suuresti riigikorrast ja võimuorganite väärtuseelistustest.

Clark Wolf väidab, et teatud arengumaades majandus küll areneb, kuid inimeste heaolu seevastu kahaneb ja sündimus kasvab. Tema hinnangul võib see olla tingitud ühiskonna paigalejäämisest arengutaseme faasi, kus majanduslik kihistumine suureneb seoses majanduskasvuga. Selle tingib asjaolu, et majanduslik eliit omab huve ja mõjuvõimu poliitilistes ringkondades ning seab isiklikest huvidest lähtuvalt barjääre, mis takistavad laiemat hüvede ümberjagamist ühiskonnas. Wolf arvab, et efektiivseks rahvastiku kasvu kontrolliks tuleb edendada vaeste heaolu. Inimeste sotsiaalset heaolu ei ole õige ohverdada majanduslikule arengule, kuna see ei taga sündimuse vähenemist. (Wolf 2001: 370-371)

Paul ja Anne Ehrlich toovad oma teoses välja veel ühe olulise teguri, millest lähtuvalt rahvastiku kasvu soositakse - inimeste keskmise eluea tõus. Nende arvamuse kohaselt on seadusandjad kinni dogmas, et rahvastiku kasv on vajalik ühiskonna heaolu säilitamiseks. Tänu meditsiini arengule ja kõrgetele elustandarditele arenenud riikides, tõuseb inimeste keskmine eluiga ning riikidel kulub järjest enam majanduslikke vahendeid mittetöjõulise elanikkonna sotsiaalhoolekandele ja arstiabile. Seepärast on vaja järjest suuremal hulgal tööjõulist elanikkonda, kes süsteemi finantseeriks ning kui tööjõuline elanikkond kahaneb,

peab koguma järjest enam makse, et vanurite ja mittetöajõulise elanikkonna sotsiaalhoolekannet säilitada. Ehrlichid soovivad selle probleemiga tegeleda võimalikult kiiresti, kuid ei paku välja konkreetseid lahendusi peale selle, et sündimuse kahanedes vähenevad riigi kulutused laste haridusele ja arstiabile. (Ehrlich 1990: 159-167)

Ehrlichid ei paku arvestatavaid lahendusi tõenäoliselt ka seepärast, et see teema on nii praktiliselt kui ka eetiliselt väga keeruline. Ühelt poolt ei saa ühiskond lahti öelda oma kohustustest vanurite ees, loobudes arstiabi ja sotsiaalhoolekande finantseerimisest. Teisalt ei saa tööjõulist elanikkonda üle ekspluateerida ning käsitleda veel sündimata lapsi kui vahendeid vanurite heaolu säilitamiseks. Tundub, et arenenud riigid on jõudnud olukorda, kus sarnaselt arengumaadega muretsetakse lapsi osaliselt heaolu tagamiseks vanemas eas. Erinevus seisneb selles, et arenenud maades on vahendajaks riik ning osades riikides, sealhulgas Eestis, kasutatakse meetmeid sündimuse tõstmiseks, nagu näiteks vanemapalk. Siinkohal on asjakohane käesoleva osa alguses tõstatatud küsimus, kas sündimuse soodustamine või piiramine kasutades regulatiivseid meetmeid on eetiliselt erineva kaaluga?

Sündimuse soodustamise moraalses õigustatuses ei kahelda niivõrd kui sündimuse piiramise õigustatuses. See tuleneb asjaolust, et sündimuse soodustamiseks saab kasutada vaid vabatahtlikke meetmeid, mis aitavad parandada perekonna majanduslikku ja sotsiaalset heaolu. Sündimuse kahandamiseks seevastu saab kasutada sunduslikke või vabatahtlike meetmeid, millest andsin ülevaate töö neljandas osas. Kuid nii sündimuse soodustamisel kui ka piiramisel sekkutakse indiviidi vabadusse otsustada iseseisvalt oma järeltulijate üle, selles mõttes on nad moraalselt hinnatuna võrdsed. Sündimuse piiramine sunduslikke meetmete abil, kahjustab otseselt indiviidi sotsiaalset ja psühholoogilist heaolu, sest teda mitte ainult ei mõjutata kaudselt, vaid võetakse õigus otsustada iseseisvalt oma järelkasu üle ning selline sekkumine ei ole moraalselt õigustatud.

Käesoleva osa esimeses pooles analüüsisin rahvaarvuga seonduvaid majanduslikke-, sotsiaalseid- ja poliitilisi aspekte ning lükkasin ümber seisukoha, et rahvastiku kasv toob kaasa majanduse kasvu, seega ei ole soovitav rahvastiku kasvu majanduslikule heaolule tuginedes soodustada ning teatud riikides võib rahvastiku kasvu kahandamine olla majanduslikust aspektist vaadatuna isegi kasulik. Majanduslik heaolu on siiski vaid üks sotsiaalset heaolu soodustav tegur. Kuigi majanduslike ressursside olemasolu võimaldab riigil parandada inimeste sotsiaalset heaolu läbi hariduse, kultuuri, sotsiaalhoolekande ja elukeskkonda arendamise, ei ole majanduslikule heaolule tuginedes õigustatud rahvastiku

kasvu soodustada, sest see kahandab inimelu väärtuslikkust ehk teisiti öeldes, majandus teenib inimeste huve mitte vastupidi. Lisaks kaasneb sündimuse soodustamise või piiramisega sekkumine indiviidi vabadusse otsustada iseseisvalt oma järelkasvu üle, mis on teatud meetodite kasutamise korral vastuolus inimõigustega. Seega ei ole sündimuse reguleerimine tuginedes majanduslikele ja poliitilistele aspektidele moraalselt õigustatud. Küll aga on ülerahvastatud riikidel otstarbekas edendada haridust, soosida naiste võrdseid õigusi ja isikuvabadusi ühiskonnas ning luua töökohti naistele. Lapse saamisele alternatiivide pakkumine ja teadmiste laiendamine, aitab tõsta inimeste sotsiaalset ja majanduslikku heaolu, mis omakorda kahandab rahvastiku kasvu iseenesest.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö keskmes oli maakera ülerahvastatuse ja loodusliku keskkonna degradatsiooni probleem ning sellest tulenev vajadus reguleerida rahvastiku kasvu. Sündimuse reguleerimise moraalset õigustatust analüüsiti töös praeguste ja tulevaste põlvkondade inimeste heaolu perspektiivist lähtuvalt. Esiteks jõuti järeldusele, et keskkonnamahutavuse argumendile tuginedes on rahvastiku kasvu reguleerimine moraalselt õigustatud juhul, kui on empiirilisel tõestatud, et ülerahvastatus seab ohtu inimkonna eksistentsi ning rahvastiku kasvu kahandamiseks kasutatakse vabatahtlikke meetodeid. Ühtlasi ei lähe sündimuse reguleerimise vabatahtlike meetodite kasutamine vastuollu ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis toodud sätetega ning on tulevaste põlvkondade heaolu arvestav. Kuid eelkõige on vaja optimeerida inimkonna käitumis- ja tarbimisharjumusi loodusliku keskkonna heaolu ja tulevaste põlvkondade heaolu arvestavaks ning panustada teaduse- ja tehnoloogia arengusse, millest tulenevad uuendused aitavad tõenäoliselt lahendada keskkonna kandevõime probleemi. Teiseks jõuti järeldusele, et sündimuse kahandamine või soodustamine edendamaks ühiskonna majanduslikku ja poliitilist heaolu võib teatud piirkondades olla vajalik ja otstarbekas, küll aga ei ole sündimuse reguleerimine neid väärtusi silmas pidades moraalselt õigustatud, kuna see kahandab inimelu väärtuslikkust ning lisaks kaasneb sündimuse soodustamise või piiramisega sekkumine indiviidi vabadusse otsustada iseseisvalt oma järelkasvu üle, mis on teatud meetodite kasutamise korral vastuolus inimõigustega.

KASUTATUD KIRJANDUS

Davis, Nancy Anne (1993). "Moral Theorizing and Moral Practice: Reflections on Some of the Sources of Hypocrisy" - Applied Ethics: A Reader. Eds. E. Winkler; J. R. Coombs. USA 1993: Wiley- Blackwell Publishing

Ehrlich, Paul; Ehrlich, Anne (1990). The Population Explosion. USA, New York: A Touchstone Book

Hardin, Garrett (1968). "The Tragedy of the Commons" – Environmental Ethics, An Introduction with Readings. Ed. Benson, John. London 2000: Routledge

Jamieson, Dale (2002). "Morality's Progress" – Ethics, Public Policy, and Global Warming, Lk. 282-295. Oxford: Oxford University Press

Marks, Stephen (2003). "Human Rights" - Encyclopedia of Bioethics 3rd Edition. USA: Macmillian

Partridge, Ernest (1998). "Future Generations" - A Companion to Environmental Philosophy. Ed. Dale Jamieson. USA 2003: Wiley-Blackwell Publishing

Petersen, William (1995). "Elements of Population Ethics: History of Population Theories" – Encyclopedia of Bioethics 3rd Edition. USA 2003: Macmillian

Sandoe, Peter; Appelby, C. Michael (2002). "Philosophical Debate on the Nature of Well-being: Implications for Animal Welfare" – Philosophy of Well-Being. UK: UFAW

Simon, Julian Lincoln (1983). Population Matters: People, Resources, Environment, and Immigration. USA 1996: Transaction Publishers

Vaher,Aire jt. (2008). Keskkonnaeetika võtmetekste.... Tartu:

Warwick, Donald (1995). "Population Ethics" – Encyclopedia of Bioethics 3rd Edition. USA 2003: Macmillian

Wolf, Clark (2001). "Population" – A Companion to Environmental Philosophy. Ed. Dale Jamieson. USA 2003: Wiley-Blackwell Publishing

ÜRO Inimõiguste Ülddeklaratsioon: <http://www.vm.ee/?q=node/12958>

Ambrosius, Rahvastiku kasvu reguleerimise moraalne õigustatus

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina AINA AMBROSIUS _____

(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: 28.04.1974. _____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
RAHVASTIKU KASVU REGULEERIMISE MORAALNE
ÕIGUSTATUS _____

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on KÜLLI KEERUS _____

(*juhendaja nimi*)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, _____ (18.08.2014.)

THE MORAL JUSTIFICATION OF POPULATION GROWTH CONTROL

ABSTRACT

This dissertation focuses on the Earth's overpopulation as well as the natural environment destruction issues, which consequently call for the need to control fertility rate. The moral justifications of various fertility rate controls are being valued upon the basis of human well-being perspectives. Based on the argument about the environmental carrying capacity, population growth control using collaborative policies is morally justified if it is empirically proven that overcrowding jeopardizes the existence of mankind. The use of collaborative policies in relation to fertility control does not go against the provisions of the UN Declaration of Human Rights, nor the welfare of future generations. But above all, it is crucial to optimize our behaviour as a population as well as our consumption habits regarding natural environments and to become more considerate about the well-being of our future generations. Reducing or encouraging population growth in order to further economical or political well-being of a society may be necessary as well as practical in certain regions, nevertheless controlling fertility rate on basis of those values is not morally justified, as it undermines the autonomy of an individual and reduces worthiness of human life.